

Zasady latynizacji alfabetu tadżyckiego

Język tadżycki (*todżiki*) jest blisko spokrewnionym z perskim (*farsi*) językiem z podgrupy południowo-zachodnich języków irańskich, które stanowią bardzo zróżnicowaną wewnątrznie irańską grupę języków należących, wraz z bliskimi im językami indoaryjskimi, do wielkiej rodziny indoeuropejskiej. Wspólną „kolebką” języków perskiego, dari i tadżyckiego jest historyczna prowincja Fars (starożytna Parsa) w południowym Iranie.

Do początków XX wieku, wraz z afganikańskim wariantem perszczyzny zwanym *dari*, pierwotny wariant perszczyzny używanej na terenach Azji Środkowej należących obecnie do Tadżykistanu i paru republik sąsiednich był notowany w piśmie alfabetem arabskim (wzbogaconym o kilka liter) i nie był wyodrębniany jako osobny język. Teksty pisane w tym języku na terenach należących do Rosji prawie nie różniły się od tekstów perskojęzycznych wydawanych w cesarskim Iranie (w innych krajach świata do 1935 roku nazywanego Persją), czy też na terenie Afganistanu.

Dopiero po pierwszej wojnie światowej, notowany, na polecenie władz radzieckich, pismem łacińskim (lata: 1928-1940), a potem, aż do chwili obecnej, cyrylicą (z dodatkowymi literami), tadżycki wyodrębnił się jako samodzielny język (podobnie jak *dari*, który jednak pozostał przy piśmie arabskim). Obecnie język tadżycki pełni funkcję języka urzędowego Tadżykistanu. Jest także używany przez mniejszość tadżycką w sąsiednich krajach środkowoazjatyckich. Mówi nim łącznie około 4,5 miliona Tadżyków. Od 1989 roku czynione są próby stosowania w Tadżykistanie tradycyjnego pisma arabsko-perskiego w wariantcie używanym w Iranie i Afganistanie.

Tadżycka cyrylica zna rozróżnienie liter dużych i małych. Kierunek pisma: od lewej do prawej. Dla nazw geograficznych zapisywanych w oryginale alfabetem tadżyckim zalecany jest system transliteracji KSNG z 2005 roku (zmodyfikowany system ISO 9:1995) oraz uproszczona polska transkrypcja fonetyczna.

Akcent w języku tadżyckim w zasadzie pada na ostatnią sylabę wyrazu, ale istnieją od tego ważne odstępstwa związane ze strukturą gramatyczną tego języka.

	transliteracja	transkrypcja		transliteracja	transkrypcja
А а	a	a	Р р	r	r
Б б	b	b	С с	s	s
В в	v	w	Т т	t	t
Г г	g	g	У у	u	u
Ғ ғ	ğ	gh	Ў ў	ū	u
Д д	d	d	Ф ф	f	f
Е е	e	je ¹ , e ²	Х х	h	ch
Ё ё	ë	jo ³	Ҳ ҳ	ḥ	h
Ж ж	ž	ž	Ҷ ҷ	č	cz
З з	z	z	Ҷ ҷ	ġ	dž
И и	i	i	Ш ш	š	sz
Й й	ī	i	Ъ ъ	‘	’
Ў ў	j	j	Э э	è	e
К к	k	k	Ю ю	û	ju ³
Қ қ	q	k	Я я	â	ja ³
Л л	l	l	Ц ц ⁴	c	c
М м	m	m	Щ щ ⁴	š	szcz
Н н	n	n	Ы ы ⁴	y	y
О о	o	o	Ь ь ⁴	’	’ ⁵
П п	p	p			

¹ na początku wyrazu

² w środku i na końcu wyrazu; w nazwach złożonych zawierających rosyjskie nazwy własne należy stosować zasady transkrypcji z języka rosyjskiego, np. Куллаи Корженевская – *Kullai Korżeniewskaja* a nie *Kullai Korżenewskaja*

³ w nazwach złożonych zawierających rosyjskie nazwy własne należy stosować zasady transkrypcji z języka rosyjskiego, np. Қаторқұхи Пётри Яқум – *Katorkuhi Piotri Jakum* a nie *Katorkuhi Pjotri Jakum*

⁴ litery formalnie wycofane z alfabetu, występowały głównie w nazwach pochodzenia rosyjskiego, mogą być nadal spotykane w niektórych nazwach własnych

⁵ Ъ (miękki znak), występuje głównie w nazwach pochodzenia rosyjskiego, gdzie należy stosować zasady jego transkrypcji z języka rosyjskiego

Uwagi dotyczące wymowy tadżyckiej

- e na początku wyrazu wymawia się jak polskie „je”, a w środku i na końcu – jak „e”, np. Европа – [Jewropa]
- ë w każdej pozycji wyrazu wymawia się jak polskie „jo”, np. Дарёи Ёвонсу – [Darjoi Jowonsu]
- ғ wymawia się jak polskie „ch” w wyrazie „klechda” [kleyda]
- и w każdej pozycji wyrazu wymawia się jak polskie „i”; na końcu wyrazu oznacza nieakcentowany element gramatyczny o nazwie *izafet* (znany również z gramatyki perskiej i dari), pisany łącznie z poprzedzającym wyrazem, np. Парваришгоҳи Зарафшон (Rezerwat Zarafszański) – [Parwariszgohi Zarafszon]
- њ wymawia się tak samo jak и, czyli jak polskie „i”; litera ta występuje tylko na końcu wyrazu w sylabie akcentowanej
- к służy do notowania zwartej spółgłoski bezdźwięcznej uwularnej wymawianej przy współdziałaniu języczka kończącego podniebienie miękkie; występuje głównie w wyrazach pochodzenia arabskiego i odpowiada łacińskiej literze q stosowanej często w tym znaczeniu w międzynarodowych transkrypcjach typu „al-Qaida”
- л w każdej pozycji wyrazu wymawia się jak polskie „l”
- pomimo znaku długości litera ӯ nie oznacza długiego „u” lecz specyficzną tadżycką samogłoskę różniącą się jakością (a nie długością) zarówno od y jak i od o
- х wymawia się jak polskie „ch” w wyrazach „chata”, „dach”
- ҁ wymawia się jak angielskie (lub niemieckie) „h”, tzn. jak czysty wydech, por. angielskie „house”, niemieckie „Haus”; dotyczy to każdej pozycji w wyrazie, nie tylko jego początku
- ҷ jest wymawiana jak polskie „dż”
- ь (rosyjski „twardy znak”) oznacza w piśmie tadżyckim zwarcie krtaniowe (w uproszczeniu: przerwę w emisji głosu); występuje w wyrazach pochodzenia arabskiego, np. вазъият (sytuacja) – [waz’ijat], маъно (znaczenie) – [ma’no]; w języku polskim analogiczną artykulację można usłyszeć np. w wyrazie „kontrakcja” wymówionym „osobno” (*kontr-akcja*, w zapisie fonetycznym – *kontr’akcja*)
- ъ (rosyjski „miękki znak”) występuje w nazwach pochodzenia rosyjskiego, odpowiada np. polskiej skośnej kresce służącej do odróżnienia głosek s i ś

Bibliografia:

1. John R. Perry, *A Tajik Persian reference grammar*, Leiden 2005 (Brill, Handbuch der Orientalistik).

Oprac.: Andrzej Pisowicz